

محمدجواد اسماعیلی دانشجوی دکتری مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

درآمد

مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران به منظور شناسایی و ارزیابی روشمند اندیشه‌های فلاسفه بزرگ جهان تاکنون همایش‌های گوناگونی را با همکاری استادان صاحب‌نظر ایرانی و غیرایرانی برگزار کرده است.

این مؤسسه به مناسبت بزرگداشت دویستمین سالروز درگذشت کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴) اقدام به برگزاری همایشی بین‌المللی با حضور اندیشمندان ایرانی و غیرایرانی کرد.

پیش از برگزاری این همایش، چهار نشست گوناگون شامل ده سخنرانی در موضوعات زیر در مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران برگزار شد:

الف. ۱۳۸۲/۱۱/۳۰

۱. دکتر غلامرضا اعوانی «جایگاه کانت در فلسفه غرب»
۲. دکتر رضا داوری اردکانی «کانت، فیلسوف ره‌آموز مدرنیته»
۳. دکتر کریم مجتهدی «فاهمه و عقل در سنت فکری کانت»

ب. ۱۳۸۳/۲/۲۶ - ۱۳۸۳/۳/۱

پنج سخنرانی پروفسور اوتفرید هوفه، استاد دانشگاه توبینگن، با موضوعات زیر:

هم‌سخنی با کانت در ایران

گزارش همایش کانت، آذرماه ۱۳۸۳

۱. فلسفه اخلاق در عصر علوم (درآمدی ابداعی بر نقد عقل نظری کانت)
۲. آزادی و امر مطلق
۳. درباره شر (فلسفه دین در کانت)
۴. حق و اخلاق
۵. نظریه عدالت کانت.

ج. ۱۳۸۳/۷/۲۳

سخنرانی پروفسور روبرت هاول، استاد دانشگاه ایالتی نیویورک، با موضوع: * نظر کانت درباره خودآگاهی.

د. ۱۳۸۳/۹/۳

سخنرانی پروفسور لوییز پویمان، استاد دانشگاه کمبریج، با موضوع: * جهان‌وطنی و جهان‌شمولی نزد کانت.

الف. سخنرانان غیرایرانی به ترتیب ارائه مقاله: (جدول شماره ۱)

ب. گزارش سخنرانان غیرایرانی

۱. اوتفرید هوفه

وی که در زمره ارسطوشناسان برجسته آلمان نیز به شمار می‌آید، در سال ۱۹۷۵ به مقام استادی رسید و از سال ۱۹۹۲ استاد فلسفه دانشگاه توبینگن می‌باشد. وی بنیانگذار بخش مطالعات فلسفه سیاسی و سردبیر مجله پژوهشی فلسفه در همین دانشگاه است. کتاب درباره عدالت وی سال گذشته به فارسی ترجمه شده است.

وی در سخنرانی خود به بررسی ایده «پیشرفت» (Progress) نزد کانت پرداخت.

در این سخنرانی، «پیشرفت» در سیر تاریخی در آثار افلاطون، ارسطو مورد تبیین قرار گرفت و سپس این مفهوم در عصر روشنگری و به‌ویژه از منظر ژان ژاک روسو ارزیابی شد. از آن‌جا که مفهوم پیشرفت در قلمرو فلسفه تاریخ کانت قرار می‌گیرد، این مفهوم در آثار کانت با همین وجهه نظر بررسی شد.

این مفهوم نخستین بار در کتاب «ایده‌های درباره یک تاریخ عمومی از دیدگاه جهان‌وطنی» (۱۷۸۴) مطرح می‌گردد که در واقع مهم‌ترین اثر وی در باب فلسفه تاریخ نیز به شمار می‌آید. کانت در این اثر در جست‌وجوی گونه‌های قدرتمند در پهنه هستی تاریخی انسان است. همان‌طور که در نظر کانت، طبیعت نیز دارای تاریخ است، اما تاریخ آن با تاریخ آدمی فرق بنیادی دارد.

سخنران، سپس این مفهوم را در نظر هگل و داروین مورد بررسی قرار داد. در ادامه ایده پیشرفت در اثر دیگر کانت با عنوان «به سوی صلح جاودان» (۱۷۹۵) نیز پی‌گیری شد.

۲. سلی سجویک

وی استاد دانشگاه ایلی نویز شیکاگو است. تاکنون مقالات گوناگونی به‌ویژه درباره کانت و هگل به نگارش درآورده است. همچنین جوایز بین‌المللی متعددی دریافت کرده است. ویراستاری کتاب «پذیرش فلسفه انتقادی کانت» چاپ دانشگاه کمبریج برعهده وی بوده است.

وی در سخنرانی خود به ارزیابی نقد هگل از امر تنجیزی (Categorical Imperative) نزد کانت پرداخت. نخست به سه قاعده اخلاقی در نظر کانت اشاره کرد:

۱. قاعده قانون کلی: «فقط بر پایه این دستور عمل کن که از رهگذر آن بتوانی در عین حال آن اصل را اراده کنی تا به صورت قانون کلی درآید.»
۲. قاعده انسانیت: «چنان عمل کن که انسانیت را خواه در خود یا خواه در دیگری، همیشه چونان غایت بدانی نه وسیله.»
۳. قاعده خودمختاری: «فقط آن طور رفتار کن که اراده تو باید دستورات ناشی از عمل تو را به قانون کلی مبدل سازد.»

پس از بیان این سه قاعده اخلاقی، سخنران به طرح نگرش انتقادی هگل در این باب پرداخت. هگل، قانون کلی را صرفاً صورت‌بندی تهی یا بی‌محتوا (Formalism Empty) می‌داند، زیرا در نظر هگل، کانت از پیش، محتوا را مسلم انگاشته است.

خود را نسبت به دیدگاه‌های کورسگارد بیان داشت و سپس به نگرش خود در این باب اشاره کرد.

۴. فیلیپ استراتن - لیک

وی از سال ۱۹۹۸ به گروه فلسفه دانشگاه ردینگ در برکشایر بریتانیا پیوست و از سال ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۱ دبیر انجمن بریتانیایی کانت بوده است. حوزه پژوهش‌های وی، فلسفه اخلاق و شهودگرایی اخلاقی است.

وی در سخنرانی خود به طرح دیدگاه‌های کانت و دیوید راس (۱۹۷۱ - ۱۸۷۷)، ارسطوشناس و فیلسوف انگلیسی در باب درستی و الزام‌آوری عمل پرداخت. راس در سه اثر مهم خود: «درستی و نیکی» (۱۹۳۰)، «بنیادهای اخلاقی» (۱۹۳۹) و «نظریه اخلاقی کانت» (۱۹۵۴) نگرشی تحلیلی به اخلاق به تمایز میان «درستی» و «نیکی» پرداخت و اموری نظیر راستگویی و وفای به عهد را اموری الزام‌آور تلقی کرد و از آن‌ها به «وظایف در بادی امر» (Prima

است و هم‌اکنون معاون انجمن کانت و از سروراستاران مطالعات کانت - (Kant Studien) می‌باشد.

سخنران به تفکیک «وظایف ناظر به درستی» (Duties of Right) و «وظایف اخلاقی» (Ethical Duties) بر پایه آخرین کتاب کانت «مابعدالطبیعه اخلاق» (۱۷۹۷) همت گماشت.

در واقع کتاب «بنیانگذاری مابعدالطبیعه اخلاق» (۱۷۸۵) در حکم مقدمه برای کتاب «مابعدالطبیعه اخلاق» به شمار می‌آید. سخنران با بررسی دو مفهوم «درستی» و «اخلاق» کوشید تا جایگاه فضیلت (Virtue) را نیز در فلسفه عملی کانت باز نماید. وی پس از بیان قواعد سه‌گانه اخلاقی کانت، آن‌ها را وظایف درونی انسان دانست و سپس تمایز میان «درستی» و «اخلاق» را در دو مسبحث Legality و Morality پی‌گرفت.

نیز سخنران به بهره‌گیری کانت از اصول اخلاق ارسطویی و نیز رواقیون اشاره کرد و

سخنران	عنوان مقاله	شیوه گزارش	محل تدریس
اوتفرد هوفه	نظریه پیشرفت در آینده کانت	تفسیری - تاریخی	دانشگاه توینگن، آلمان
سالی سجویک	بازبینی نقد هگل بر امر تنجیزی کانت	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه ایسلی‌نویز شیکاگو، آمریکا
فیلیپ استراتن - لیک	نظر کانت و راس در حق و مبنای حقانیت حق	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه ردینگ، انگلستان
مانفرد باوم	حق و اخلاق در فلسفه عملی کانت	تفسیری - تبیینی	دانشگاه برگی و وپرئال، آلمان
دانیل ساذرلند	نقد کانت بر روش ریاضی لایبنیتس	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه ایسلی‌نویز شیکاگو، آمریکا
پل گایر	امکان صلح جاودان	تفسیری - انتقادی	دانشگاه پنسیلوانیا، آمریکا

وی با بیان مثالی از هگل، خودالفایی قسانون کلی را برشمرد: «تهدیدت را دستگیری کن.»

اگر این دستور، به قانون کلی بدل شود، آن‌گاه دیگر هیچ تهدیدی برجای نمی‌ماند تا بتوان آن را دستگیری کرد.

سخنران، سپس به طرح دیدگاه‌های کریستین کورسگارد (Christine M. Korsgaard) کانت‌شناس و استاد دانشگاه شیکاگو، پرداخت و انتقاد وی را بر هگل مطرح ساخت. سخنران ارزیابی انتقادی

(Facie) نام برد. از این رو، راس در زمره پیروان نظریه اصالت وظیفه قلمداد شده است.

سخنران ضمن بررسی مفهوم و معیار «نیکی» نزد اندیشمندان انگلیسی، مور (Moore) کوشید با برشمردن سه قاعده مهم اخلاقی کانت، تفسیر راس را بر آن قواعد مطرح سازد.

۵. مانفرد باوم

وی استاد دانشگاه برگی و وپرئال آلمان

تأکید کرد که کانت سامان‌بخشی آن اصول را در نظام فلسفه عملی خود آشکار ساخته است.

۶. دانیل ساذرلند

وی دانشیار دانشگاه ایسلی‌نویز است و در سال ۱۹۹۹ به این دانشگاه پیوست. حوزه پژوهش‌های وی رابطه فلسفه، علم و ریاضیات به‌ویژه در آثار کانت است.

وی در سخنرانی خود به طرح دیدگاه‌های کانت، کریستین ولف و

لایب‌نیتس در باب ریاضیات پرداخت. البته این نگرش‌ها بیش‌تر به بررسی مفهوم مکان و نیز بررسی مفهوم «تشابه» و «تساوی» در علم و هندسه پیوند داشت.

نخست به طرح نگرش لایب‌نیتس در باب بهره‌گیری وی از تعاریف فلسفی در ریاضیات و نیز در تحلیل مفهوم مکان پرداخت.

سپس انتقادات کانت بر لایب‌نیتس را مبنی بر این‌که نه فیلسوفان و نه ریاضیدانان باور ندارند که می‌بایست تعاریف فلسفی ریاضیات وارد شود، مطرح شد.

وی در تحلیل مفهوم مکان به ارزیابی دو دیدگاه هندسه اقلیدسی و هندسه مدرن پرداخت و با بهره‌گیری از سیزده نمودار «تشابه» و «تساوی» را در اشکال، خطوط و فضای هندسی مورد بررسی قرار داد. وی در پایان، نگرش‌های خود را در این باب مطرح ساخت.

۷. پل گایر

وی استاد دانشگاه پنسیلوانیا است و تاکنون جوایز و تقدیرهای بین‌المللی فراوانی را به خود اختصاص داده است. او در زمره ویراستاران مجموعه آثار کانت به زبان انگلیسی است که در دانشگاه کمبریج دوازده مجلد آن به چاپ رسیده است.

وی در سخنرانی خود به بررسی «امکان صلح جاودان» نزد کانت پرداخت.

کانت در رساله خود با عنوان «به سوی صلح جاودان» (۱۷۹۵) که دو سال پس از نگارش «دین در محدوده عقل تنها» (۱۷۹۳) به نگارش درآورده بود، به مشروعیت حکومت و روابط بین‌المللی حکومت‌ها پرداخت.

کانت استدلال کرد که مردمی که در جوار دیگران و در شرایط طبیعی نسبت به آنان زیست می‌کنند، از آن رو که ضرورتاً آزادی دیگران را خدشه‌دار می‌سازند، می‌توانند به طور عادلانه مجبور شوند که همراه با آنان به حکومتی مشترک بپیوندند که آزادی آن‌ها را تضمین (Guarantee) می‌کند.

کانت بر این باور است که همان

نیروهایی که فرد را به عضویت در درون یک حکومت راهنمایی کرد، می‌باید حکومت‌ها را به عضویت در فدراسیونی از حکومت‌ها رهنمون سازد.

سخنران ضمن برشمردن دیدگاه‌های کانت در باب حقوق شهروندی و حقوق ملل در این رساله و نیز دیگر رساله‌های کانت به ویژه کتاب «مابعدالطبیعه اخلاق» (۱۷۹۷) که دو سال پس از رساله «به سوی صلح جاودان» به نگارش درآمده است، امکان صلح جاودان را مورد بررسی قرار داد.

وی با بهره‌گیری از آموزه «شر بنیادین» که در کتاب «دین در محدوده عقل تنها» مطرح شده است، کوشش کانت را برای تثبیت صلح جاودان ناممکن انگاشت.

وی در ادامه به بیان سخنی از کانت از «مابعدالطبیعه اخلاق» در باب عدم امکان دستیابی به صلح جاودان پرداخت:

«پس صلح جاودان، غایت واپسین همه حقوق ملل، در واقع، ایده‌ای دست‌نیافتنی است.»

پس از پایان سخنان پل گایر در باب «امکان صلح جاودان»، اوتفرید هوفه به ارزیابی نگرش گایر پرداخت:

هوفه با تمایزگذاری میان ره‌یافت کانت در فلسفه دین و فلسفه حقوق کوشید تا نشان دهد از یک‌سو، آن‌چه را کانت در باب آموزه شر بنیادین در رساله «دین در محدوده عقل تنها» مطرح ساخته است، به حوزه پژوهش‌های کانت در فلسفه دین مرتبط سازد و از سوی دیگر، «به سوی صلح جاودان» را به حوزه پژوهش‌های کانت در فلسفه حقوق بگنجانند. وی تأکید کرد کانت برای رهایی از «شر بنیادین» بشر، راه گام نهادن به سوی صلح جاودان را در پی می‌گیرد. وی بیان کرد که کانت در رساله «به سوی صلح جاودان»، آموزه «شر حکومت» را نیز مطرح کرده است.

بنابراین ره‌یافت کانت در واقع گونه‌ای مهار ساختن شر است و از «نوع‌دوستی» انسان سرچشمه می‌گیرد. به نظر هوفه، کانت در رساله دین در محدوده عقل تنها و رساله «به سوی صلح جاودان» مخاطبان

جدگان‌های دارد.

هوفه ضمن استقبال از دیدگاه گایر در باب اندیشه‌های کانت، ارزیابی خود را مبتنی بر خوانش خود از آثار کانت دانست و داوری میان دو خوانش از رساله به سوی صلح جاودان را بر عهده حاضرین در جلسه گذارد.

پل گایر در سخنانی کوتاه، تمایزگذاری میان دو گونه مخاطب را در دو رساله کانت نپذیرفت و تأکید کرد که عبارات کانت در باب آموزه شر چنان مختصر است که تاب تفاسیر گوناگون را در پی می‌آورد.

گایر کوشید تا به ارزیابی هوفه از سخنان خود پاسخ دهد. سپس اوتفرید هوفه تأکید نمود که قصد ابضاح و نه ارزیابی نکاتی را دارد. به باور هوفه چندین عبارت گوناگون در آثار کانت وجود دارد که می‌توان به ارزیابی نهایی در باب آموزه شر نزد کانت راه یافت. البته هوفه خاطر نشان کرد که این تفاوت دیدگاه از تفاوت خوانش آثار کانت سرچشمه گرفته است.

این مباحثه علمی با تشویق‌های حاضرین ادامه یافت و سرانجام با طرح پرسش‌های حاضرین، همایش سه روزه کانت به پایان رسید.

د. گزارش سخنرانان ایرانی به ترتیب ارائه مقاله:

۱. دکتر غلامعلی حداد عادل

وی که استاد گروه فلسفه دانشگاه تهران است. کتاب «تمهیدات»، نوشته کانت و کتاب «نظریه معرفت در فلسفه کانت»، نوشته بوستوس هارتناک را به زبان فارسی ترجمه کرده است. سخنران با تبیین جایگاه «زمان» در نظام معرفتی کانت کوشید تا مقایسه‌ای میان «کلیت» و «ضرورت» که در زمره اوصاف زمان قرار دارند، با «وحدت» و «وجوب» که در زمره اوصاف وجود در فلسفه اسلامی قرار دارند، برقرار سازد.

۲. دکتر غلامرضا اعوانی

وی از سال ۱۳۴۸ در دانشگاه شهید بهشتی تهران به تدریس فلسفه پرداخت و از سال

۱۳۶۴ ریاست انجمن حکمت و فلسفه ایران و از سال ۱۳۸۰ ریاست مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران را عهده‌دار است. از وی تاکنون مقالات گوناگونی در جراید داخلی و بین‌المللی به چاپ رسیده است.

وی با اشاره به مبحث «مبادی» از کتاب «برهان الشفا» نوشته ابن‌سینا و نیز مبحث «حمل» از کتاب «اسفارالاربعه» نوشته صدرالدین شیرازی کوشید تا مقایسه‌ای میان مبحث «مبادی» و «حمل» در فلسفه اسلامی و قضایای ترکیبی و تحلیلی نزد کانت برقرار سازد. وی برای تحلیل این مباحث، به تبیین مفهوم «عوارض ذاتی» در فلسفه اسلامی نیز پرداخت. به عقیده سخنران، آثار ابن‌سینا پس از ترجمه به زبان لاتین مورد مطالعه کریستین ولف قرار گرفته است و کانت با بهره‌گیری از آثار ولف با تفسیر خاصی از اندیشه‌های فلسفی ابن‌سینا آگاهی داشته است.

سخنران در ارزیابی خود از جایگاه قضایای ترکیبی ماتقدم به ویژگی‌های آثار

دوره پیش انتقادی و آثار دوره انتقادی کانت پرداخت و نگرش‌های هیوم و لایب‌نیتس را نیز در این باب مورد بررسی قرار داد. سپس کوشید تا جایگاه علوم برهانی را در نظر ابن‌سینا مورد ارزیابی قرار دهد. وی تأکید کرد که آن‌چه در کتاب «مابعدالطبیعه» ارسطو در باب موضوعات سه‌گانه فلسفه اولی خاطر نشان شده است، در تفسیر یگانه ابن‌سینا که مابعدالطبیعه به دو بخش الهیات به معنی الاعم و الهیات به معنی الاخص صورت پذیرفته است، نگرشی برجسته در میان سنت ارسطوپژوهی بوده است. این تمایز، به ویژه در آثار کریستین ولف مورد پذیرش واقع شده است. به علاوه وی به اهمیت قضایای ترکیبی ماتقدم در تأسیس علم مابعدالطبیعه در نزد کانت و تأسیس علم الهیات بالمعنی الاعم در نزد ابن‌سینا پرداخت.

۳. دکتر محسن کدیور

وی دارای مدرک دکتری فلسفه و حکمت

اسلامی است. هم‌اکنون مدیر گروه فلسفه در دانشگاه تربیت مدرس می‌باشد. از وی آثار گوناگونی چون «مآخذشناسی علوم عقلی» و «مصنفات حکیم مؤسس آقاعلی مدرس طهرانی» به چاپ رسیده است.

سخنران با تقسیم‌بندی مراحل آشنایی ایرانیان با فلسفه کانت به سه دوره مقدماتی، عمومی و تخصصی، این روزگار آشنایی را در مجموع صد و پنجاه سال دانست.

کنت دوگسوینو در سال ۱۸۶۲ خاطر نشان ساخته است که «ایرانیان از کانت و اسپینوزا - که نامشان را شنیده‌اند - صحبت می‌کنند.»

به باور سخنران، حکیم مدرس طهرانی که در زمره پیروان صدرالدین شیرازی قرار داشته است، در کتاب «بدایع‌الحکم» خود در پاسخ به پرسش‌های هفت‌گانه‌ای که از وی صورت گرفته است، از کانت یاد نموده. وی پس از گزارش کتاب‌شناختی در

سخنران	عنوان مقاله	شیوه گزارش	محل تدریس
دکتر غلامعلی حدادعادل	زمان در فلسفه کانت؛ بازیگر نقش وجود	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه تهران
دکتر غلامرضا اعوانی	درباره قضایای تحلیلی و ترکیبی کانت	مقایسه‌ای - تفسیری	مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
دکتر محسن کدیور	آشنایی ایرانیان با کانت	تحلیلی - تاریخی	دانشگاه تربیت مدرس
دکتر علی علیزاده	کانت و مسأله ترکیب در استنتاج مقالات	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه میدل سکس، بریتانیا
دکتر محمدرضا بهشتی	موجودات جاندار انداموار (الی) چالشی در برابر نظریه معرفت کانت	تفسیری - تبیینی	دانشگاه تهران
دکتر مرتضی فاسمپور	زیبایی‌شناسی کانت	تفسیری - تبیینی	دانشگاه کلن، آلمان
دکتر طیبیه ماهرزاده	فلسفه تربیتی کانت و مبانی آن	تفسیری - تبیینی	دانشگاه الزهرا (س)
دکتر شهرام پازوکی	مسأله شیء از ابن‌سینا تا کانت	مقایسه‌ای - تفسیری	مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
دکتر رضا داوری	پرسش کانت از منورالفکری و تفسیر میشل فوکو	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه تهران
دکتر کریم مجتهدی	روشنفکری چیست؟	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه تهران
دکتر احمد احمدی	کانت و کان‌تامه یا قضیه وجودی	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه تهران
دکتر شهین اعوانی	نظریه کانت درباره منزلت انسانی و حقوق ذاتی بشر	تفسیری - تبیینی	مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
دکتر محمد اردشیر	تأثیر کانت بر پراور	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه صنعتی شریف
دکتر علی لاریجانی	برهان در فلسفه کانت	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه تهران
دکتر مهدی نسری	تأثیر کانت بر فلسفه ذهن رودلف کارناب	مقایسه‌ای - تفسیری	پژوهشکده دانش‌های بنیادین
دکتر سیاوش آذری	تأثیر مفهوم «خودی» در هیوم و کانت	مقایسه‌ای - تفسیری	دانشگاه اتاوا، کانادا

باب آثاری که درخصوص کانت به فارسی نگاشته شده است، تأکید کرد که تنها هفت کتاب از آثار کانت به فارسی ترجمه شده است.

به باور سخنران، گویی کانت در ربع قرن اخیر در ایران تولدی دوباره یافته است.

۴. علی علیزاده

وی فوق لیسانس خود را از گروه فلسفه دانشگاه میدل سکس لندن دریافت کرده است و هم‌اکنون در حال گذراندن دوره دکتری از دانشگاه واریک می‌باشد.

وی با بهره‌گیری از مسأله ترکیب در استنتاج مقولات بر نقش قوه خیال نزد کانت و نیز تفسیر هگل و هایدگر در این باب تأکید ورزید. وی با شیوه تحلیلی به تبیین نظریه هایدگر در باب تخیل استعلایی پرداخت.

تبیین کارکرد حیاتی تخیل در فراهم کردن حلقه پیوند ترکیب بین شرایط حس و شرایط فاهمه، نقشی محوری در سخنان وی داشت.

۵. دکتر سیدمحمدرضا بهشتی

وی عضو هیئت علمی دانشگاه تهران است و ریاست موسسه پژوهشی - فرهنگی نو ارغنون را برعهده دارد. در میان آثار وی می‌توان به ترجمه تفسیر ماکس آپل از «تمهیدات» کانت اشاره کرد.

سخنران با بهره‌گیری از آنچه کانت در فصل دوم از کتاب نقد قوه حکم آورده است، به تبیین حکم غایت شناختی پرداخت. توجه کانت در این مبحث معطوف به آن چیزی است که آن را غایت درونی می‌خواند، یعنی غایتی که در یک موجود آلی به وسیله ارتباط اجزاء آن با یکدیگر و با کل موجود، ظاهر می‌گردد و تبیین مکانیکی صرف در مورد این گونه موجودات کافی نیست.

در نظر کانت، فاهمه قاعده‌ای را برای صدور حکم درباره اشیاء جسمانی پیشنهاد می‌کند و عقل قاعده دیگری را و چنین می‌نماید که این دو قاعده قوه حکم معارض یکدیگر هستند. در نتیجه تعارض احکام یا

دست کم تعارض احکام ظاهری پدید می‌آید که کانت آن را با عنوان کلی جدل حکم غایت شناختی بررسی می‌کند.

سخنران تأکید کرد که در نظر کانت این احکام در حقیقت معارض یکدیگر نیستند، بلکه ما را به جانب تصویری از علیت غایی در طبیعت راهبر می‌شوند که «گویی» به خود طبیعت نسبت داده می‌شود.

۶. دکتر مرتضی قاسم‌پور

وی استاد مؤسسه فلسفی دانشگاه کلن در آلمان است و زمینه پژوهش‌های وی، زیبایی‌شناسی است.

سخنران با بیان آنچه کانت میان «امر مطبوع»، «امر زیبا» و «امر خیر» تمایز قائل می‌شود، کوشید تا زیبایی‌شناختی کانت را مورد تبیین قرار دهد.

کانت در مورد کلیت و عمومیت حکم مربوط به «امر مطبوع» و حکم مربوط به «امر زیبا» نیز تمایز قائل می‌شود.

سخنران سپس به بحث در باب زیبایی در امور طبیعی و زیبایی در امور مصنوعی نزد کانت پرداخت و بر این نکته تأکید کرد که طبیعت قواعد هنر را بازمی‌نماید و هنر و زیبایی عرصه ارتباط انسان با طبیعت است.

۷. دکتر طیبه ماهرزاده

وی عضو دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی در دانشگاه الزهرا است. کتاب «فلسفه تربیتی کانت» وی زمینه فعالیت پژوهشی وی را روشن می‌سازد.

وی با بیان گزارشی از آثاری که در روزگار کانت در باب تعلیم و تربیت مطرح بوده است، کوشید تا مبانی تعلیم و تربیت را نزد کانت مورد تبیین قرار دهد. به باور سخنران سه پرسش اساسی کانت:

۱. چه می‌توانم بدانم؟

۲. چه باید بکنم؟

۳. چه امیدی می‌توانم داشته باشم؟

به پرسش انسان چیست؟ بازمی‌گردد. از این رو پاسخ به این پرسش را تنها در تعلیم و تربیت و انسان‌شناسی می‌توان بازجست. سخنران در پایان به دیدگاه کانت در باب سه دوره تعلیم و تربیت پرداخت:

۱. تربیت جسمانی

۲. پرورش ذهن

۳. تربیت اخلاقی

۸. دکتر شهرام بازوکی

وی عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران است. زمینه مطالعاتی وی فلسفه تطبیقی، عرفان تطبیقی و فلسفه معاصر است. در میان آثار وی می‌توان به ترجمه دو کتاب: عقل و «وحی در قرون وسطی و خدا» و فلسفه نوشته اتین ژیلسون اشاره کرد.

سخنران با گزارش تاریخی از سیر مفهوم «شی» (Ousia) نزد ابن‌سینا و سپس ترجمه آثار وی به زبان لاتین و نیز بهره‌گیری اندیشمندان قرون وسطی اروپایی نظیر قدیسی توماس آکوئیناس، فرانچسکو سوارز و نیز چگونگی انتقال این معنای خاص «شی» به عصر جدید به‌ویژه نزد دکارت و کانت کوشید تا نشان دهد گونه تفسیر خاصی از اندیشه‌های فلسفی ابن‌سینا موجب پدید آمدن دوگانگی سوژه - ایزه در عصر جدید شده است.

به باور سخنران، این تحول در عصر جدید به‌ویژه نزد کانت قابل مقایسه با قول به «اصالت ماهیت» در فلسفه اسلامی است.

۹. دکتر رضا داوری

وی استاد گروه فلسفه دانشگاه تهران است و هم‌اکنون ریاست فرهنگستان علوم را برعهده دارد. زمینه مطالعاتی وی فلسفه معاصر اروپایی است. در میان آثار وی می‌توان به «فلسفه در بحران» اشاره کرد.

سخنران با بررسی مقاله کانت با عنوان «روشنگری چیست؟» کوشید پاسخ کانت را نه تنها توجه به مسأله‌ای تاریخی و گذرا، بلکه توجه به مسأله‌ای مربوط به زمانه و روزگاری که فیلسوف با آن سروکار دارد، برشمرد.

میشل فوکو که در زمره فلاسفه فرانسوی معاصر قرار دارد، بیش از دیگر فیلسوفان پس از کانت به مقاله «روشنگری چیست؟» توجهی ویژه نشان داده و به

تبیین دیدگاه‌های کانت در این بار پرداخته است.

وی با طرح انتقادات بورگن هابرماس، فیلسوف معاصر آلمانی، بر میشل فوکو، تأکید کرد که فیلسوف، خود را سخنگوی زمان و تاریخ یافته است.

۱۰. دکتر کریم مجتهدی

وی استاد گروه فلسفه دانشگاه تهران است و تحصیلات دانشگاهی خود را تا دریافت دوره دکتری در پاریس گذرانده است. از وی آثار گوناگونی دربارهٔ دکارت، کانت و هگل به چاپ رسیده است.

سخنران با بیان اوضاع و احوال عصر روشنگری به‌ویژه اندیشمندانی که در آن عصر به تأمل دربارهٔ روشنگری پرداخته‌اند، به تحلیل و ارزیابی مقالهٔ کانت در پاسخ به پرسش «روشنگری چیست؟» پرداخت.

به باور سخنران مقالهٔ کانت هرچند کوتاه و مختصر بوده است، با این حال از شهرت جهانی برخوردار گشته. آغازین سخنان کانت در این مقاله چنین است:

«روشنگری، خروج انسان از آن حالت نابالغی است که او بر خود تحمیل کرده است و همین نشانگر کمبود قابلیت او در کاربرد فاهمه بدون هدایت دیگران است.» سخنران با بررسی اندیشه‌های موسی مندلسون، هم‌روزگار کانت، در این باب تأکید می‌کند که وی کوشیده است تا هماهنگی میان اعتقادات سنتی یهودیان از یک سو و اصول تجدد اروپایی را از سوی دیگر، برقرار سازد.

وی در پایان به طرح دیدگاه‌های یوهان گئورگ هامان (دوست کانت)، یوهان گوتفرد فون هررد (شاگرد کانت) و هگل (در مقام مفسر کانت) در سخنرانی خود پرداخت.

۱۱. دکتر احمد احمدی

وی استاد گروه فلسفه دانشگاه تهران است و هم‌اکنون ریاست سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها را برعهده دارد. در میان آثار وی می‌توان به ترجمه

تأملات نوشتهٔ دکارت و ترجمهٔ «نقد تفکر فلسفی غرب» نوشتهٔ اتین ژیلسون اشاره کرد.

وی کوشید تا با بررسی جایگاه قضیهٔ وجودی یا «کان‌تامه» نزد فیلسوفان اسلامی و نیز فیلسوفان عصر جدید نظیر دکارت، هیوم و کانت، این دو گروه را در دو مکتب اصالت وجودی و اصالت ماهوی قرار دهد.

سخنران بر این باور بود که «هست» در قضیهٔ «کتاب هست» به معنی دارای ما به‌ازاء خارجی است و «نیست» در قضیهٔ «شریک خدا/ غول نیست» به معنی دارا نبودن ما به‌ازاء خارجی است.

به باور سخنران، قضیهٔ وجودی در زمرهٔ دشوارترین مسایل فلسفی است که مبدأ پیدایش حکمت متعالیه شده است.

۱۲. دکتر شهین اعوانی

وی دکترای خود را در رشتهٔ فلسفه از دانشگاه بن آلمان دریافت کرده است و هم‌اکنون معاونت پژوهشی و تحصیلات تکمیلی را در مؤسسهٔ پژوهشی حکمت و فلسفهٔ ایران برعهده دارد. از وی مقالات گوناگونی به زبان‌های فارسی و آلمانی منتشر شده است.

سخنران کوشید با تبیین مفاهیم حق، تکلیف و طبیعت و معنایی که از این مفاهیم به‌ویژه پس از عصر روشنگری رایج شده است، به تحلیل منزلت انسانی و کرامت ذاتی بشر نزد کانت بپردازد.

وی به بررسی معادل‌هایی که در زبان فارسی برای اصطلاح (würde) آلمانی قرار گرفته است، پرداخت و تأکید کرد که این اصطلاح به واژه‌های گوناگونی چون کرامت، شرافت، حرمت و عزت ترجمه شده است.

مبحث کرامت انسانی که در واقع در فلسفهٔ اخلاق کانت مورد بررسی قرار می‌گیرد، می‌تواند دیدگاه متمایزی را که در عصر جدید نسبت به منزلت انسانی ابراز شده است، نمایان سازد.

همچنین انتقادات کانت بر فلاسفهٔ اخلاق نظیر هابچسون (Hutcheson) مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه، سخنران به

تمایز میان انسان حسی و انسان اخلاقی (تقابل میان میل و وظیفه) در نظر کانت پرداخت و تأکید نمود که کانت کوشیده است تا انسان را از ابزار شدن برهاند و او را غایت انگارد، زیرا تنها انسان که غایت به شمار می‌رود، «ارزش» دارد و دیگر امور از آن‌جا که ابزار انگاشته می‌شوند، دارای «قیمت» می‌باشند.

وی در پایان با بررسی این نکته که کرامت انسان دلیل فلسفی حقوق بشر است، کوشید تا نشان دهد که کرامت انسانی اعم از حقوق بشر است.

۱۳. دکتر محمد اردشیر

وی دانشیار دانشکدهٔ ریاضی در دانشگاه صنعتی شریف می‌باشد. دکترای خود را در رشتهٔ ریاضیات از دانشگاه مارکت ویسکانسین آمریکا دریافت نموده است.

بـرـاـوـر (Brouwer) (۱۸۸۱-۱۹۶۶)، ریاضیدان و فیلسوف هلندی بر این باور بود که ریاضیات متضمن شهود است. بنابراین انتقادات وی بر اصول منطق سنتی به‌ویژه بر اصل طرد شق ثالث (Principle of Excluded Middle) از همین نگرش وی به ریاضیات سرچشمه می‌گیرد. سخنران کوشید تا تأثیرگذاری کانت را در سه قلمرو: ۱- شهود زمان ۲- ترکیبی پیشینی بودن ریاضیات و ۳- بین‌الذهانی بودن ساختمان‌های ریاضی بر «براور» نمایان سازد. وی با اشاره به سخنان «براور» تأکید نمود که او مفهوم حرکت زمان را به عنوان شهود پیشینی زمن از کانت وام گرفته است. در فلسفهٔ ریاضیات براور، شهود در زمان تنها مفهوم پیشینی است که کل ریاضیات بر اساس آن ساخته می‌شود.

سخنران با طرح احتمال دیدار ادموند هوسرل و براور در هلند، کوشید تا جایگاه بین‌الذهانی بودن ساختمان‌های ریاضی را در نظام فکری براور نشان دهد.

۱۴. دکتر علی لاریجانی

وی دکترای خود را در رشتهٔ فلسفه از دانشگاه تهران دریافت کرد و هم‌اکنون عضو هیئت علمی همین دانشگاه می‌باشد. در

میان آثار وی می‌توان به تألیف «روش ریاضی در فلسفه کانت» و «فلسفه کانت و علوم دقیقه» اشاره کرد.

سخنران در آغاز به سه اصل اساسی در فلسفه کانت پرداخت:

۱. قضایای ریاضی تألیفی و ماتقدم هستند.
۲. قضایای ریاضی مبتنی بر شهود می‌باشند.

۳. روش ریاضی بر تعاریف، اصول متعارف و برهان مبتنی است.

وی سپس تأکید کرد که در سخنرانی خود فقط به مبحث «برهان» در فلسفه ریاضی کانت خواهد پرداخت. وی با بیان تمایزگذاری کانت میان برهان (Demonstration) و استدلالات نطقی (Discursive) کوشید «شهود در برهان» را در نظر کانت تبیین کند.

نیز سخنران با تحلیل شهود در نظام فلسفی کانت، به طرح دیدگاه‌های برخی کانت‌پژوهان نظیر هیئتیکا (Hintikka)، مارتین (Martin)، پارسونز (Parsons)، کیچر (Kitcher)، براور (Brouwer) و نیز فریدمن (Fridman) در این باب پرداخت.

پس از بیان نظریه برهان نزد کانت، سخنران به مقایسه نظریه «برهان» نزد ابن‌سینا به‌ویژه آنچه وی در کتاب الشفا مطرح ساخته است، پرداخت.

به نظر ابن‌سینا میان مبادی برهان در علم حساب و علم هندسه باید تمایز گذارد، زیرا علم حساب فاقد اصول متعارف است، اما علم هندسه چنین نیست.

۱۵. دکتر مهدی نسرین

وی هم‌اکنون در حال دریافت دکترای خود از دانشگاه اتاوا کاناداست و پژوهش‌های خود را به‌ویژه در زمینه مطالعاتی فلسفه ذهن و فلسفه تحلیلی در پژوهشکده دانش‌های بنیادین دنبال می‌کند.

«رودلف کارناب» (۱۹۷۰-۱۸۹۱) که در زمرة رهبران حلقه وین به شمار می‌رفت، در نخستین اثر مهم خود، *Die Logische Aufbau der Welt* (۱۹۲۸) کوشید منطق جدیدی را که فرگه، راسل و وایت‌هد پی افکنده بودند، در مسایلی که در

فلسفه علم مطرح بودند، جاری سازد.

سخنران با تبیین جایگاه معرفت‌شناسی این اثر کارناب کوشید تا بیان کند که «نظریه ساخت» کارناب در جهت فیصله بخشیدن به مناقشات سنتی معرفت‌شناسی بوده است.

موضع‌گیری‌های کارناب را در این باب برخی فروکاستن پدیدارگرایانه و نیز پذیرفتن دوگانه‌گرایی دکارتی قلمداد کرده‌اند، در حالی که کارناب در این اثر خود کوشیده است تا از این دوگانه‌گرایی رهایی یابد. سخنران با طرح دیدگاه‌های راسل (Russell)، دنت (Dennett) و دیویدسن (Davidson) کوشید تا تأثیرگذاری کانت را بر فلسفه ذهن کارناب نمایان سازد.

۱۶. دکتر سیاوش آذری

وی تحصیلات دانشگاهی خود را از ابتدا در دانشگاه اتاوا آغاز کرده است و هم‌اکنون در حال دریافت دکترای خود از این دانشگاه می‌باشد. حوزه مطالعاتی وی فلسفه هیوم و فلسفه سیاسی است.

در باب مقایسه اندیشه‌های فلسفی هیوم و کانت تاکنون سخنان بسیاری به میان آمده است.

آنچه سخنران کوشید در این باب مورد تبیین قرار دهد، همانا مفهوم خودی (Selfhood) بود. وی ضمن بهره‌گیری از آراء کانت‌پژوهانی چون مانفرد فرانک (Frank)، شووتسر (Schwyzer)، کار (Carr) و کاسیرر (Cassirer) که در باب مسأله ذهنیت (Subjectivity) به ایراد سخن پرداخته‌اند، کوشید تا نخست پیشینه بحث را از روزگار دکارت تا کانت مورد بررسی قرار دهد.

سپس با طرح دیدگاه‌های هیوم از رساله «در باب طبیعت بشری» و طرح دیدگاه‌های کانت از کتاب «نقد عقل محض» به مقایسه این دو دیدگاه پرداخت.

وی با بیان دیدگاه لوک‌فری در باب شکل‌گیری مراحل پنج‌گانه سوژه استعلایی به تحلیل مفهوم خودی در حوزه عقل عملی اشاره نمود.

او همچنین به طرح دیدگاه‌های انتقادی کانت نسبت به ژان ژاک روسو در باب

مفهوم «خودی» در جامعه انسانی پرداخت.

یادداشت پایانی

۱. در پایان همایش، اوتفرد هوفه به نمایندگی از مهمانان اروپایی و پل‌گایر به نمایندگی از مهمانان آمریکایی از مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران که در جهت گسترش فضای معرفتی و فلسفی در ایران تلاش می‌کند، قدردانی کردند.

۲. دکتر غلامرضا اعوانی، ریاست مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ضمن قدردانی از شرکت‌کنندگان ایرانی و غیرایرانی که در سه روز همایش با بحث و پرسش‌های خود به محفل علمی همایش رونقی ویژه بخشیدند، از دکتر کریم مجتهدی که سالیان درازی با نگارش آثار گوناگون و نیز تدریس در دانشگاه در جهت شناخت اندیشه‌های کانت کوششی شایسته به عمل آورده است و نیز از دکتر میرشمس‌الدین ادیب سلطانی که نخستین بار با ترجمه اثر سترگ کانت، «سنجش خرد ناب»، پژوهش‌های کانت‌شناسی را در ایران وارد عرصه جدید کرده است، تجلیل کرد. این دو استاد ارجمند پس از این که مورد تشویق حاضرین قرار گرفتند، در سخنان کوتاهی، مراتب سپاس خود را نسبت به حاضرین ابراز داشتند.

۳. آنچه می‌توان در باب مقایسه نگرش‌های سخنرانان ایرانی و سخنرانان غیرایرانی مطرح ساخت، این است که نگرش فراگیر سخنرانان ایرانی در ارائه مقالات خود به‌طور ویژه به اندیشه‌های فلسفی کانت و مقایسه آن با اندیشه‌های فیلسوفان اسلامی نظیر ابن‌سینا و صدرالدین شیرازی بود.

اما نگرش فراگیر سخنرانان غیرایرانی در ارائه مقالات خود به‌طور ویژه به اندیشه‌های اخلاقی و حقوقی کانت و جایگاه آن در اندیشه انسان امروزی بود.